

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

ДЕПАРТАМЕНТ „РОМАНИСТИКА И ГЕРМАНИСТИКА“

ДОКТОРСКА ПРОГРАМА „ГЕРМАНСКИ ЕЗИЦИ“

СТАНИСЛАВА ПЕТКОВА ИЛИЕВА

**АНАЛИЗ НА НЕМСКИТЕ МОДАЛНИ ЧАСТИЦИ
DENN И *ETWA* В СЪПОСТАВИТЕЛЕН ПЛАН С
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „ДОКТОР“
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. „Филология“
научна специалност „Германски езици“ 05.04.20. (немски език)

Научен консултант: проф. д.ф.н. Мария Грозева

СОФИЯ, 2016

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ „РОМАНИСТИКА И ГЕРМАНИСТИКА“
ДОКТОРСКА ПРОГРАМА „ГЕРМАНСКИ ЕЗИЦИ“

СТАНИСЛАВА ПЕТКОВА ИЛИЕВА

АНАЛИЗ НА НЕМСКИТЕ МОДАЛНИ ЧАСТИЦИ
***DENN* И *ETWA* В СЪПОСТАВИТЕЛЕН ПЛАН С**
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „ДОКТОР“
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. „Филология“,
научна специалност „Германски езици“ 05.04.20. (немски език)

Научен консултант: проф. д.ф.н. Мария Грозева

Рецензенти:

проф. д.ф.н. Емилия Николова Денчева
проф. д.ф.н. Иван Костов Касабов

СОФИЯ, 2016

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на разширено заседание на департамент „Романистика и германистика“ при Магистърски факултет на Нов български университет, гр. София на 14.04.2016 г.

Дисертационният труд „Анализ на немските модални частици *denn* и *etwa* в съпоставителен план с български език“ обхваща общо 225 страници и се състои от: заглавна страница, списък на съкращенията в текста, съдържание, увод, шест глави, изводи, заключение, списък на таблици и графики, библиография (46 заглавия на кирилица и 164 на латиница).

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 30.06.2016 г. от ч. в зала, Нов български университет, ул. „Монтевидео“ 21, София.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в университетската библиотека на Нов български университет, ул. „Монтевидео“ 21, София.

Съдържание

СТРУКТУРА И ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД....	4
ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	8
ИЗВОДИ	36
ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ.....	42
БИБЛИОГРАФИЯ НА ЦИТИРАНАТА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА	43
СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	47
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	48

СТРУКТУРА И ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Във фокуса на настоящото изследване попадат модалните частици като част от групата на частиците, която поради специфичните си особености най-трудно се поддава на анализ и класификация. Трудности създават, от една страна, липсата на предметно-реално значение, а от друга – наличието на омоними както в групата на частиците, така и в други части на речта.

Изборът на тема е **мотивиран**, на първо място, от несъответствието между неоспоримата комуникативна значимост на модалните частици в немския език и липсата на еквивалентни преводни съответствия според вида изречение в българския език. Друг важен аргумент за провеждане на проучването е същественият дисбаланс между колосалния поток от лингвистични изследвания върху немските модални частици през последните четири десетилетия и почти липсата на български разработки по темата. Докато в немското езикознание от седемдесетте години на XX век до днес съществуват множество монографични изследвания (Krivonosov 1963; Weydt 1969; Bublitz 1978; Kemme 1979; Bastert 1985; Borst 1985; Helbig 1985, 1988; Hentschel 1986; Wolski 1986; Thurmair 1989; Zybatow 1990; Beerbom 1992; Meibauer 1994 и др.), то в българския език частиците са изследвани задълбочено само от няколко езиковеди (Чолакова 1958; Врина 1999; Тишева 2002, 2004, 2005). Не на последно място интересът към съпоставително изследване на немските и българските частици е провокиран и от обстоятелството, че до този момент ни е известно само едно монографично контрастивно изследване по темата за езиковата двойка български – немски (Datcheva 2011: „*Mal, wohl und ihre bulgarischen Entsprechungen*“) за разлика от други европейски езици¹.

Актуалността на темата произтича от изискванията на днешния глобализиран свят за изграждане на комуникативна и межкултурна компетентност. Комуникативната компетентност на изучавания чужд език е основна цел на съвременното чуждоезиково обучение². Имайки предвид способността на модалните частици да изразяват нагласата на говорещото лице към неговия комуникативен партньор и към комуникативната

¹ Примерно за езиковата двойка немски – испански са ни известни четири съпоставителни изследвания: Beerbom 1992; Melian 1997; Schwarzwälder 1999; May 2000. Немски – полски – също четири изследвания: Kątny 1989, Cheon-Kostrzwa 1998; Bogatsu 2003; Fraczyk 2002, 2005.

² Петров дефинира кратко понятието като „съчетание от знания и умения за общуването“ (Петров 2000: 38).

ситуация и да отразяват различни нюанси на социокултурните отношения между комуникаторите, усвояването на правилната им употреба от изучаващите немски като чужд език ще доведе до преодоляване на недоразумения в межкултурния диалог.

Обект на изследването са немските модални частици *denn* и *etwa*, и техните съответствия на български език. С цел по-голяма задълбоченост и изчерпателност се спряхме само на две от посочваните като модални частици в немския език лексеми – „denn“ и „etwa“. Подборът ни се основава, от една страна, на факта, че тези частици не са обект на нито едно съпоставително езиковедско изследване на двойката езици български и немски, а от друга, на честота на употреба и афинитета им към въпросителните изречения. Изборът на частици, които оперират само в рамките на един тип изречения според комуникативна цел на изказването, дава възможност за по-детайлен анализ не само на влиянието на частицата върху илокутивната сила на изречението, но и на отношението между комуникаторите във въпросителния изказ, кодирано чрез употребата на модалните частици.

Работната ни хипотеза се основава на предположението, че българският език (както и немският) разполага с езикови изразни средства за предаване на различни емоционални нюанси в изказа и за засилване експресивността на текста.

Целта на настоящата работа е да изследва с какви езикови средства разполага българският език, за да предаде най-точно и коректно различните функции, които изпълняват модалните частици *denn* и *etwa* според комуникативната ситуация и вида изречение, в което са употребени.

От горепосочената цел произтичат следните **задачи**:

- 1) Да се направи обзор на теоретичните концепции за частиците и в частност за модалните частици в двата езика, да се систематизират и обобщят различните схващания и да се определи значимостта им за целите на лексикографията, преводаческата практика и чуждоезиковото обучение.
- 2) Да се предложи работна дефиниция за модална частица, обхващаща морфологичните, синтактичните, семантичните и функционално-прагматичните особености на модалните частици.
- 3) Да се установи доколко е възможно да се говори за общо инвариантно значение на модалните частици и ако тази

възможност бъде потвърдена, да се дефинира такова значение за частиците *denn* и *etwa*, основавайки се на опита и теориите на водещи немски партиколози.

- 4) Да се проследят и анализират съществуващи преводни варианти в двуезични справочници и да се установи доколко те са съблюдавани в преводна художествена литература на немски оригинални произведения на български език и дали те обхващат многофункционалната употреба на немските модални частици.
- 5) Да се анализират немски оригинални произведения и техните преводи на български език с цел откриване на възможни преводни варианти за немските модални частици *denn* и *etwa* и да се провери доколко откритите съответствия биха могли да изпълняват същите или сходни функции в български език, в зависимост от вида изречение, в което са употребени.
- 6) Да се анализират български оригинални произведения и техните преводи на немски език, за да се установи, за кои български езикови средства са подбрани като преводни варианти *denn* и *etwa* и да се съпоставят с установените вече уместни преводни варианти.
- 7) Резултатите да се обобщят в таблици за по-голяма прегледност и по-лесно ползване.
- 8) Да се проследи представянето на модалните частици в съвременни учебни системи за немски като чужд език и да се предложат идеи за по-успешното им усвояване от носители на езика.

За решаване на поставените задачи се използва съпоставителен метод, количествен и качествен анализ. Като се има предвид спецификата на модалните частици и сферата им на употреба, текстовете за анализ са целенасочено подбрани да съдържат повече разговорна реч и принадлежат към жанрове, които предполагат употребата на такава. На анализ са подложени 3004 страници немски оригинални произведения (около 723 030 лексоформи) и техните преводи на български език, както и 3139 страници произведения от български автори (около 790 220 лексоформи) със съответните им немски преводи.

В структурно отношение дисертационният труд „Анализ на немските модални частици *denn* и *etwa* в съпоставителен план с български език“ се състои от: заглавна страница, списък на съкращенията в текста,

съдържание, увод, шест глави, изводи, заключение, списък на таблици и графики, библиография. Той е с общ обем от 225 страници, от които 204 включват основния текст, а 21 са библиография. По темата са използвани общо 210 източника, от които 46 са на кирилица и 164 на латиница. Източниците на ексцерпиран материал обхващат 80 заглавия. В основния текст се съдържат 11 таблици и 12 графики.

Изхождайки от теоретико-приложния характер на изследването, считаме, че то ще допринесе за обогатяване на теоретичната база за частиците в съпоставителен план, за утвърждаване на метод за изследване и на други модални частици, за улесняване създаването на модел за лексикографско описание на модалните частици и не на последно място, за подпомагане създаването на нови учебни системи и учебни помагала по немски като чужд език за българи. Резултатите от това изследване могат да бъдат в помощ на преводачи, биха дали ценни сведения при съставянето предимно на двуезични речници и биха улеснили преподаватели и изучаващи немски като чужд език при усвояването на средства за изразяване на модалност в целевия език.

ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава I

Постановка на проблема и критичен литературен обзор

Първа глава обхваща три части, в които се предлага преглед на съществуващата теоретична база и се изяснява терминологичният апарат за провеждане на изследването. Тъй като то е съпоставително, обзорът се фокусира върху представяне системата на частиците както в немския, така и в българския език. **Първата част** е посветена на теоретичните схващания за частиците в немския език, които стават обект на интензивно обсъждане сред езиковедите едва в началото на седемдесетте години на 20-и век. В продължение на много десетилетия преди това те са негативно определяни от привържениците на нормативната стилистика и употребата им се счита за проява на лош изказ, поради което се препоръчва да бъдат избягвани в речта.

След като тази хетерогенна група лексеми се настанява трайно в ползрението на лингвистичните изследвания от края на XX и началото на XXI век, към нея започват да се прилагат различни подходи и методи за интерпретация. Първите по-задълбочени научни трудове за частиците следват принципите на структурализма (Krivonosov 1963; Weydt 1969). По-късно, при опитите за тяхното системно описване, се търсят и прилагат методи от лингвистиката на текста, теорията на речевите актове, конверсационния анализ, дискурсия анализ и пр., които – наред с изясняването на отделни страни на този езиков феномен – водят и до поставянето на редица въпроси към различни аспекти от неговата същност. Един от тези проблеми е изясняване на същността на термина „частица“, който се използва нееднозначно в немските граматики. Различните класификации се дължат на това, че за дефинирането на отделните части на речта се прилагат разнородни критерии – функционални, семантични, морфологични, синтактични, което води до отказа на езиковедите да търсят общ, инвариантен модел за класификация, валидна за всички езици и ги насочва към прилагането на тези критерии с различна тежест при всеки отделен език според неговата структурна специфика.

Направеният критичен обзор на съществуващите теории относно мястото на тези лексеми в йерархията на езика ни дава основания да приемем частиците в немския език като отделен клас думи в рамките на неизменяемите части на речта (наред с наречия, предлози и съюзи), който

може да се дефинира чрез следните семантични, морфологични, синтактични и комуникативно-прагматични особености.

Синтактични:

- не могат да бъдат главна част на словосъчетание – отличава ги от наречията и от модалните думи;
- не могат да се разглеждат като латентни изречения и следователно не могат да се трансформират в такива – за разлика от междуметията (Helbig, Buscha 1998: 475сл.);
- не могат да се съгласуват помежду си (Zifonun et al. 1997: 66);
- не могат да заемат първа позиция в немското съобщително изречение пред спрегнатия глагол³ – отлика от модалните думи (Helbig 1990: 22сл.);
- могат да се отстранят от изречението, без това да накърни граматическата му коректност.

Морфологични:

- не се спрягат – отличава ги от глаголите;
- не се скланят – за разлика от съществителни, прилагателни и числителни имена;
- не се степенуват – разграничава ги от прилагателни имена.

Семантични:

- нямат предметно-реално значение.

Комуникативно-прагматични:

- не участват в пропозицията на изказването, не влияят върху истинността и не променят информативността на изказа (Bartsch 1979: 367сл.; Franck 1980);
- изразяват нюанси и допринасят за илокутивната сила на изказването;
- имат анафорична и катафорична функция – насочват към предходни или последващи изказвания в потока на речта;
- управляват процеса на интерпретация у адресата и взаимодействието между комуникаторите (Helbig, Buscha 1998: 476сл.).

Тъй като така дефинираната група на частиците е доста обширна и хетерогенна, се налага тя да бъде разделена на подгрупи. Както при повечето аспекти, свързани с частиците, така и тук не съществува единодушие сред изследователите. Трудностите при функционално-

³ Позицията на спрегнатия глагол в немското съобщително изречение е строго фиксирана.

семантичната класификация произтичат от факта, че една и съща езикова единица се реализира в речта с различни функции, което дава основание тя да бъде класифицирана едновременно в различни подгрупи на частиците. Групирането е свързано и със затруднения от формална гледна точка, тъй като някои езикови единици в едни свои употреби са изменяеми, а в други – не, напр. *eben*.

Проследяването на отделните класификации в по-известни граматики на немския език показва, че единство сред езиковедите съществува относно групите на *Abtönungspartikeln* (*Modalpartikeln*, *Satzpartikeln*, *Einstellungspartikeln*); *Gradpartikeln* (*Rangierpartikeln*, *Fokuspartikeln*); *Steigerungspartikeln* (*Intensifikatoren*, *Gradmodifikatoren*, *Intensitätspartikeln*) и *Negationspartikel(n)*. Към тези четири неоспорвани групи смятаме за уместно да бъде включена и групата на *Antwortpartikeln*, дефинирани от Хенчел/Вайт като думи, които могат да се употребяват като положителен или отрицателен отговор на общи въпроси (*ja, nein, doch*) (Hentschel, Weydt 2013: 294сл.). Включването на останалите групи думи към частиците според нас основателно се оспорва от някои автори, поради това, че не отговарят на общите категориални характеристики. *Infinitivpartikel* *zu* има изцяло синтактична функция и не може да се отстрани от изречението, без това да накърни граматическата му цялост и коректност (Helbig 1990: 30). *Vergleichspartikeln* имат предимно свързваща функция и биха могли да бъдат причислени към предлозите и/или съюзите (Helbig 1990: 29). *Interjektionspartikeln* и *Modalwörter* следва да отпаднат от частиците, поради това, че имат изреченска стойност. Включените в класификацията на Цифонун, Хофман, Щрекер *Konnektivpartikeln* като *allerdings, dennoch, erstens, gleichwohl, immerhin, indessen, sonst, überhaupt, wenigstens, zwar* не притежават всички характеристики на частиците – могат да заемат първа позиция в немското съобщително изречение пред спрегнатия глагол, и затова следва да бъдат отделени от групата на модалните частици. Така функционално-семантичната класификация на частиците придобива следния вид:

Modalpartikeln: *ja, denn, wohl, doch, aber, nur, halt, eben, mal, schon, auch, bloß, eigentlich, etwa, nicht, vielleicht, ruhig...*;

Gradpartikeln: *nur, allein, bloß, sogar, ausgerechnet, selbst, auch, besonders...*;

Steigerungspartikeln: *wenig, etwas, einigermaßen, fast, ziemlich, so, sehr, besonders, überaus, ganz, äußerst, höchst, zu...*;

Negationspartikel: *nicht*;

Antwortpartikeln: *ja, nein, doch*.

Втората част от първа глава е посветена на частиците в българската езиковедска традиция, където са изяснени въпроси относно дефинирането, произхода, функционално-семантичната им класификация, позицията им спрямо думите, към които се отнасят, и мястото им в изречението, ролята на ударението и интонацията.

Въпреки различните схващания за същността, значението, функциите и обема на тази група думи, в наши дни се налага разглеждането им като една от десетте части на речта със съответните диференциални признаци. Направеният преглед на дефинициите за частица ни доведе до обобщението, че в съвременната българска граматика с термина „частици“ се означават **неизменяеми служебни думи, които допълват, уточняват и модифицират значението на отделна дума или на цялото изказване.**

Резултатите от направения преглед на теоретичните постановки по отношение на разграничаването на частиците от другите части на речта са схематично представени във фиг.1⁴.

<i>Частии на речта</i>	<i>Ниво на разграничаване</i>	<i>Диференциални признаци: друга част на речта – частица</i>
съществително име прилагателно име числително име местоимение глагол	морфологично семантично синтактично	изменяемост – неизменяемост денотативност – конотативност самостойност – несамостойност
наречие	семантично синтактично	денотативност – конотативност самостойност – несамостойност
предлог	морфологично	релативност – нерелативност
съюз	синтактично	конективност – неконективност ⁵
междуметие	семантично	емоционалност – емотивност ⁶ подражателност –

⁴ Номерацията на таблици и графики в автореферата не съответства на тази в дисертационния труд.

⁵ Този признак губи от убедителността си от гледна точка на прагматиката, където частиците могат да имат свързваща функция на ниво изказ. Тук ще се ограничим в разглеждане на конективността само като синтактична функция.

⁶ Бинарната опозиция е градуална и означава различна степен на емоционална изразеност. Заимствана е от К. Илиева (1972: 264–268).

	синтактично	неподражателност синтакт. самостоятелност – синтакт. несамостоятелност
--	-------------	--

Фиг. 1. Категориални признаци, отличаващи частиците от другите части на речта

Схващанията по отношение на класифицирането на частиците от функционално-семантична гледна точка се отличава с известна инертност в българската граматична традиция. Най-общо те биха могли да бъдат разделени на две основни групи: конвенционални (отчитащи предимно семантични, морфологични и синтактични признаци) и неконвенционални (включващи и прагматичния аспект). Така наречените тук условно „конвенционални“ схващания разделят частиците на три големи и в много отношения разнородни групи: частици, които модифицират смисъла на думата или изказването; словообразуващи частици, традиционно считани за „структурни елементи за образуване на сложни по строеж думи“ (ГСБКЕ 1983: 496); формообразуващи частици, които „се употребяват свързани с отделни думи или форми и служат като структурни елементи за образуване на граматични форми, на които придават и смислово-граматично съдържание“ (ГСБКЕ 1983: 498).

Неконвенционалните схващания изключват словообразуващите и формообразуващите частици от класа на частиците и предлагат те да бъдат разглеждани като слово- и формообразуващи морфеми⁷, тъй като „имат конституентна функция и изграждат лексеми и граматични форми“ (Зидарова 2003: 72). Общите признаци между тях и морфемите според В. Зидарова са: абстрактна семантика; несамостоеен, служебен характер; липса на самостоятелна номинативна и комуникативна функция; структурна и семантична обвързаност с основата (основната дума); участие в изграждането на цялостната семантика на пълнозначната дума; експликация на семи от лексикалното или граматичното значение; деривационна функция в рамките на лексоформата (Зидарова 2006: 240 сл.).

След направения обзор на мненията и съответните обосновки, приехме становището за отделяне на формообразуващите и словообразуващите частици от класа на частиците и разглеждането им

⁷ И. Куцаров (1998) използва термините „граматични частици“ или „частици-морфеми“; В. Зидарова (2003) ги нарича „аналитични морфеми“ поради относителната им структурна самостоятелност.

като аналитични морфеми – поради способността им да участват в изграждането на лексикална или граматична семантика. Не можем да се съгласим обаче с обединяването на модифициращите частици в една група с модалните наречия – най-вече въз основа на опозицията пълнозначност – непълнозначност. Като основна разлика можем да посочим също така изключително високата степен на контекстуална обвързаност на модифициращите частици и сравнително по-голямата контекстуална независимост на наречията за логическо уточняване и модални отношения.

Акцентът в **третата част** от първа глава е поставен върху модалните частици в немския език. Същите като функционално-семантична група от класа на частиците в рамките на неизменяемите части на речта се дефинират чрез следните характерни фонетични, морфологични, синтактични и семантико-прагматични особености: модалните частици са най-често неударени; те са неизменяеми; имат омоними в други части на речта (наречия, прилагателни, съюзи) и в отделните подгрупи в рамките на частиците (Fokuspartikeln, Antwortpartikeln); не могат да заемат самостоятелно първа позиция в немското съобщително изречение пред личния глагол; намират се в средата на изречението, на границата между тема и рема, и пред ремата, като по този начин участват в актуалното членение на изречението; отнасят се към цялото изречение, а не към отделни негови части; не могат да бъдат отричани; могат да се комбинират с други частици, при което трябва да се спазват определени правила за тяхната последователност; не могат да бъдат самостоятелни части на изречението и не могат да се реализират като еквиваленти на изречение; не могат да бъдат самостоятелен отговор на въпрос; синтактично факултативни са и отстраняването им не влияе върху граматическата коректност на изречението; не могат да се свързват помежду си с помощта на съчинителни съюзи; употребата им е ограничена според видовете изречения по комуникативна цел на изказване; не могат да бъдат разширявани или модифицирани (напр. усилвани) чрез други елементи; интегрирани са в рамките на изречението; могат да се елиминират, без това да повлияе на истинността на изказването; служат за изразяване позицията на говорещото лице към изказването; нямат самостоятелно лексикално значение, а разполагат с метакомуникативна функция като сигнал към слушателя, който трябва да декодира съдържащата се в изказването информация и да реагира на нея.

Направеният обзор на частиците в българския и в немския език ни даде основание да предположим, че въпреки някои позиционни, интонационни и дистрибутивни различия и двата езика разполагат с клас думи със сходни характеристики за изразяване на различни субективно-модални и емоционални нюанси и за кодиране на инструкции относно очакваното комуникативно поведение на адресата в потока на речта.

Четвъртата част от първа глава е посветена на проблемите, свързани с лексикографското описание на модалните частици, и по-конкретно се обръща внимание на двуезичните речници. Направен е опит да се анализира представянето на значенията на модалните частици *etwa* и *denn* в три съвременни немско-български речника: „Pons Neues Universalwörterbuch Deutsch-Bulgarisch“ (по-нататък обозначен като PNUDB), „EMAS Deutsch-Bulgarisches Wörterbuch“ (EDBW) und „Eurodict – Online-Wörterbuch“ (EOW). При избора на речници основна роля играе тяхната актуалност и тъй като през последните години особено предпочитани са онлайн-речниците, сред анализираниите справочници място намира и това онлайн-издание.

Споменатите речници са анализирани по отношение на следните аспекти: данни за частиците като част на речта, маркиране на ударението, описание на значението, лексикографски примери; комбинирана употреба на две или повече частици, прагматични данни, фразеологични изрази.

Etwa

Следната таблица обобщава преводните съответствия на *etwa* в трите анализирани речника.

	като наречие	като частица
PNUDB	1. приблизително, около	<i>не присъства като такава част на речта</i>
	2. например	
	3. може би, евентуално	
	4. (ja nicht)	
EDBW	1. приблизително, около	<i>не присъства като такава част на речта</i>
	2. може би, някак, да не би	
	3. (etwas)	
EOW	1. приблизително, около, горе-долу	(във въпроси) да не би
	2. например	

Фиг. 2. Преводни съответствия на „etwa“ в анализираниите речници.

Направеният анализ показва, че лемата *etwa* се третира в разглежданите речници предимно като наречие. Единствено в електронния речник *etwa* е представена и като частица във въпросителни изречения. Що се касае до ударените и неударените варианти, то те остават извън обсега на вниманието на съставителите. Речниковите статии съдържат неясни указания за ограниченията при използването на лексемите в различните видове изречения, което съществено затруднява ползвателя особено при продуктивната употреба на езика.

Denn

Фиг. 3 обобщава преводните съответствия на *denn*.

	като съюз	като наречие	като междуметие	като частица
PNUDB	1. тъй като, защото	<i>без български еквивалент</i>	<i>не присъства като такава част на речта</i>	<i>не присъства като такава част на речта</i>
EDBW	1. тъй като, защото 2. от, отколкото	1. че, а, нима, де 2. и така, следователно, тогава именно 3. действително, наистина, значи, все пак 4. тогава	<i>е!</i>	<i>не присъства като такава част на речта</i>
EOW	1. тъй като, защото, понеже 2. отколкото	<i>без български еквивалент</i>	<i>не присъства като такава част на речта</i>	<i>а, че, нима, де</i>

Фиг. 3. Преводни съответствия на „*denn*“ в анализирани речници

Направените анализи ни дават основание да заключим, че съвременните немско-български речници не отразяват постиженията на лингвистичните изследвания по отношение на модалните частици. В анализирани речници информацията относно синтактичната (ограничения в употребата на съответната частица само в определен вид изречения) и прагматико-функционалната употреба е незадоволителна. Често се дава указанието <непреводимо>, без коментари относно допълнителните нюанси, които придава съответната лексема на изказването. Данни за ролята на ударението и за възможните комбинации от частици също липсват, което затруднява ползвателя и не би довело до правилна рецепция и продукция на съответния целеви език.

Глава II

Методология на изследването. Корпус

Трудностите при изследването на модалните частици произтичат от: липса на референциално значение; наличие на омоними в други части на речта и в отделни подгрупи в рамките на частиците; наличие на ударени и неударени варианти; силна контекстуална зависимост. Тази сложна специфика предопределя и липсата на единна методология за изследването им. Ето защо в настоящата работа се налага по-подробно разглеждане и на проблема е посветена отделна глава от изследването. Основните акценти се поставят върху: избор на подходяща лингвистична теория; ролята на превода като база за съпоставителни изследвания; теоретични разсъждения относно преводимостта на модалните частици и критериите за съпоставка.

Изборът на лингвистична теория, въз основа на която се създава модел за съпоставителен анализ, зависи от конкретната задача, която си поставя изследователят, от насочеността на изследването (за целите на преводаческата практика, на чуждоезиковото обучение или свързано с типологията на езиците), както и от спецификата на изследваните обекти. Анализирайки известни лингвистични теории и отделни езиковедски методи и подходи, с цел да се установи пригодността им за изследване на модалните частици, установихме, че най-подходяща за създаването на модел за съпоставителен анализ се оказва функционалната граматика. Тя се занимава със систематизиране и проучване взаимодействията на средствата за езиково изразяване и изследва по какъв начин структурата на дадено изказване (възприето като комбинация от езикови средства) допринася за успешно реализираната комуникация между говорещ и слушащ.

Смятаме, че за изследването на модалните частици може да се приложи както семасиологически (от формата към съдържанието), така и ономасиологически подход (от съдържанието към формата). Като се акцентира върху комуникативната натовареност на тези езикови елементи, по-подходящ изглежда ономасиологическият подход. Изхождайки от функциите, по-лесно биха могли да се представят приликите и разликите между отделните езикови средства за изпълняване на една и съща функция. Както вече бе споменато, изборът на теоретичен модел при съпоставителното изследване зависи от сферата на приложимост на

результатите от съпоставката. Тъй като нашето изследване е ориентирано към по-широк кръг ползватели, а не само за целите на чуждоезиковото обучение, прилагаме по-подробен модел на изследване, който да обхване по-голяма част от функционалните реализации на изследваните модални частици, т.е. в настоящата разработка подхождаме семасиологически. Първо се изследва значението на модалните частици в немския език, като се използва смесен подход – от една страна определяме общо инвариантно значение на всяка от изследваните частици (минималистичен подход), а от друга – описваме всички функции, които те изпълняват според вида изречение, в което са употребени (максималистичен подход). Смятаме, че за целите на едно съпоставително изследване, което е адресирано не само към лингвисти, а и към изучаващи немски като чужд език, описването на функционалната реализация на всяка частица би било по-полезно от дефинирането само на общо инвариантно значение, което е от първостепенна важност при решаване на типологически и общотеоретически въпроси, но твърде абстрактно, за да доведе до правилна рецепция, а следователно и продукция на изказвания с модални частици. Методът на настоящото изследване е съпоставителен, базиращ се на количествен и качествен анализ. За *tertium comparationis* са приети еднаквите функции на модалните частици в българския и немския език.

Като втори етап, въз основа на преводен корпус, откриваме възможни съответствия на изследваните модални частици в българския език, които подлагаме на анализ с цел да се установи доколко те могат да се определят като функционални еквиваленти на дадената модална частица в съответния контекст. За база на този анализ използваме следните български тълковни речници: „Български тълковен речник“ (Андрейчин и колектив, четвърто издание, допълнено и преработено от Димитър Попов (1994), „Съвременен тълковен речник на българския език“ (Буров и колектив 1994) и „Български тълковен речник“ (Радева 2012). Освен в посочените справочници, установените преводни съответствия биват съпоставяни и с данни от монографичните изследвания на частиците на Кристилина Чолакова (1958) и Мари Врина (1999), както и със собственото ни езиково чувство като носител на езика.

В един трети етап от изследването сменяме посоката на анализ и проследяваме като съответствия на кои български езикови средства са посочени немските модални частици *denn* и *etwa* в немски преводи на български оригинални текстове.

Втората част от втора глава разглежда ролята на превода като база за съпоставителни изследвания и обосновава избора на корпус. За целите на настоящата работа избрахме да работим с преводен литературен корпус от художествена литература. Използването му като база за изследването се обосновава от факта, че анализът въз основа на преводни еквиваленти дава възможност да се проследи функционалната реализация на разглежданите елементи в структурата на езика, да се установят факторите, повлияващи употребата на един или друг функционален еквивалент в конкретната речева ситуация, дава информация за дистрибутивните особености, както и за честотата на употреба на изследваните езикови реалии. Недостатъците на преводния литературен корпус се минимизират чрез преводни текстове на различни оригинали; стилово разнообразие в зависимост от специфичните особености на изследваната езикова единица; преводи от различни преводачи; обръщане посоката на превода; избор на преводачи, които да са носители на целевия език.

В корпуса, обхващащ немски оригинални произведения и техния превод на български език, са включени произведения от два литературни жанра: епос и драма. Епическите творби са съвременни, като по-голямата част от тях са създадени през новото хилядолетие. Целта е да се обхване актуалната употреба на модалните частици. За съжаление на книжния пазар почти липсва превод на съвременна немска драматургия, поради което за целите на изследването си служим с по-стари произведения. В преводния корпус, състоящ се от български оригинални творби и техните преводи на немски, са включени само съвременни автори.

Като се има предвид казаното, изборът на корпус за настоящото изследване се основава на следните критерии:

1. Актуалност – повечето произведения са създадени през новото хилядолетие.
2. Различна жанрова специфика (доколкото позволяват особеностите и полето на реализация на изследваните елементи).
3. Произведения с повече пряка реч.
4. Произведения на различни автори. На анализ са подложени произведенията на тринадесет немскоезични автори и техните преводи, както и на четиринадесет български автори и техните преводи на НЕ.
5. Преводи, направени от различни преводачи.

6. Преводачи, носители на целевия език. Преводите на немските произведения са направени от следните преводачи: Емилия Драганова, Жанина Драгостинова, Анета Илиева, Щилян Карастойков, Ивета Милева, Владко Мурдаров, Недялка Попова, Юрия Симова, София Тоцева, Надя Фурнаджиева. Преводите на българските произведения са дело на: Инес Зебеста, Александер Зицман, Катрин Цемрих, Норберт Рандоу, Барбара Байер, Томас Фрам.

Теоретичните разсъждения относно преводимостта на модалните частици и критериите за съпоставка, върху които се концентрира **третата част** на втора глава, доведоха до извода, че различията при отделните виждания се коренят по-скоро в поставянето на акцент върху едни или други страни на въпроса, но всички те съдържат принципно близки характеристики. Независимо от различните наименования, за преводна еквивалентност може да се говори тогава, когато освен лексико-граматични се отчитат и прагматични, социолингвистични, стилистични и психолингвистични фактори, което красноречиво говори за комплексния и интердисциплинарен характер на това понятие. Изборът на един или друг критерий (или на комбинация от критерии) при съпоставителния анализ се обуславя от характера на изследвания лингвистичен феномен. За целите на изследването приемаме, че **две изказвания са еквивалентни тогава, когато имат еднакви семантично-прагматични функции в съпоставим езиков и неезиков контекст, без да се държи сметка за сходство във формалните синтактични структури.**

Освен критериите за еквивалентност, в тази част от изследването са разгледани въпросите за лексикалното значение, функциите и прагматиката на модалните частици, направен е общ преглед на минималистичните и максималистичните подходи за изследване на семантиката им, анализирано е значението от гледна точка на прагматиката, теорията за речевите актове и теорията за пресупозициите, изяснени са типовете изречения в немския език според форма, функции и съдържание.

Инструментариум за разглеждане и описване значението на модалните частици предлагат новите направления в лингвистиката, които изследват езиковата система не изолирано, а във взаимодействие с други езикови и/или извънезикови факти, ментални и интелектуални процеси за речепораждане и речевъзприемане (когнитивна лингвистика), разглеждат

речевата дейност като употреба на езика при обмяната на информация в комуникативния процес и като средство за комуникативно въздействие, както и взаимодействията между интерактантите (лингвистична прагматика, социолингвистика, лингвистика на текста, функционална лингвистика, психолингвистика и пр.).

Както показва направеният преглед на различните подходи към изучаване на семантиката на модалните частици, се оказва невъзможно тя да бъде описана чрез инструментариума само на един лингвистичен подход. Акцентирайки върху отделен аспект от същността им, отделните автори достигат до описването само на една страна от този така комплексен езиков феномен. За цялостното му изясняване се налага интегративно използване на синтактични, семантични, комуникативно-прагматични, социо-лингвистични и когнитивни подходи.

Глава III

Характерни особености и функционална реализация на частиците *denn* и *etwa*

Глава трета от изследването се концентрира върху характерните особености и функциите, които могат да изпълняват разглежданите модални частици.

Лексемата *denn* се реализира в речта като каузален **съчинителен съюз** с прав словоред, който посочва причината за действието в предходното просто изречение, която е неизвестна за комуникативния партньор; като **наречие** – обикновено в този случай става въпрос за темпорална употреба на *denn* вместо *dann* в определени райони на Северна Германия; като **частица за сравнение**, най-често, за да се избегне повторението на „als“ или в съчетание с „je“ след сравнителна степен (Duden. Universalwörterbuch 2007: 389) и като **модална частица**.

В речта лексемата *etwa* се реализира освен като **модална** също и като **частица за степен** и като **наречие**⁸. В реализацията си като частица за степен *etwa* се употребява преди или след частта, към която се отнася. Обикновено става въпрос за количествена или времева характеристика. Употребата ѝ се свързва с ограничаване прецизността на думата, която

⁸ При Métrich/Faucher (2009: 343сл.) и в Duden. Deutsches Universalwörterbuch се отбелязва и употреба като темпорална частица със значение „manchmal“ <понякога>, като същевременно се указва силната регионална ограниченост (само за Швейцария). Именно по тази причина такава реализация не е обект на изследване в настоящата работа.

пояснява. Наречието *etwa* се отнася до номинална или предложна фраза и индикира предпочитан избор на един екземпляр от определен клас. Като модална частица *etwa* се среща във въпросителни изречения, в асертивни въпроси и в подчинени изречения за условие.

Обобщавайки характерните особености и функционалната реализация на *denn* и *etwa*, посочени от водещи изследователи на немските модални частици, стигнахме до следните изводи:

Общото инвариантно значение на *denn* се основава на неговата анафорична функция. Чрез употребата на частицата говорещото лице насочва към предходно действие, което може да бъде както вербално изразено, така и да произтича от актуалната комуникативна ситуация или от поведението на комуникативния партньор.

Общото инвариантно значение на *etwa* се свързва с обозначаване на възможност наред с други такива и установяване на отношение към пропозицията, като отнася изказването към алтернативно такова. Като конвенционализиран емоционален фактор се привнася и нюансът, че тази възможност е нежелана и непредпочитана.

Обобщавайки опита на изследователите на немските модални частици, можем да направим следните изводи:

От взаимодействието на общото инвариантно значение на частицата, вида на изречението, контекста и ударението произтичат следните основни функционални реализации:

За *denn*

- *Denn* се употребява в общи въпроси в неударена позиция и изразява учудването на говорещото лице, че се поставя под въпрос нещо, което всъщност е прието за дадено. Изразява се и изненада, като същевременно изказването се отнася към предходно такова (причинно-следствената връзка с предходно изказване е известна на участниците в комуникативния акт). Употребата на *denn* прави изказа по-дружелюбен.
- В общи въпроси и във w-въпроси в неударена позиция *denn* се използва за изразяване на упрек. На тези своеобразни „риторични въпроси“ не се очаква отговор, а обяснение или уточнение. Интерпретацията на такива въпроси като упрек е възможна само тогава, когато изразеното действие може да се възприеме като отрицателно или негативната оценка не произтича от самото действие, а от контекста на ситуацията.

- Във w-въпроси в неакцентувана позиция *denn* отнася въпроса до нещо, което е познато на адресата и мотивира питането, изхождайки от ситуацията (обикновено при продължаване на разговор); има свързваща функция – обединява настоящото с предходно изказване; прави въпроса по-естествен и по-учтив.
- Във w-въпроси в неударена позиция *denn* изразява изненада и учудване, в случай, че говорещото лице постави ударението върху подлога.
- Употребата на *denn* във w-въпроси в неударена позиция, които могат да се възприемат за „риторични“ въпроси, когато не е възможна интерпретация нито като действителен въпрос, нито като упрек, сигнализира очакването на говорещото лице адресатът да се съгласи с казаното.
- Функцията на *denn* във w-въпроси, в ударена позиция е да свърже изказването с предходно такова, като усилва и повтаря въпрос, на който говорещото лице не е получило задоволителен отговор, когато преди това е отречена някаква възможност.
- *Denn* във възклицателни изречения под формата на общи въпроси цели установяването на консенсус по отношение на актуалната комуникативна ситуация.

За *etwa*

- Чрез *etwa* в неударена позиция в общи въпроси говорещото лице сигнализира, че очаква от събеседника си да отрече това, което се тематизира във въпроса, но се опасява от непредпочитан, но възможен положителен отговор.
- В общи въпроси, когато контекстът изрично удостоверява положителна интерпретация от страна на говорещото лице, *etwa* може да сигнализира силно учудване от неочаквано за него действие.
- В асертивни въпроси с втора позиция на личната глаголна форма и задължително в комбинация с модалната частица *doch* и отрицанието *nicht*, *etwa* носи силна негативна маркираност и изразява опасението на говорещия от непредпочитан, но възможен положителен отговор.

Глава IV

Съпоставителен анализ на *denn* и *etwa* в произведения на немски автори и техните преводи на български език

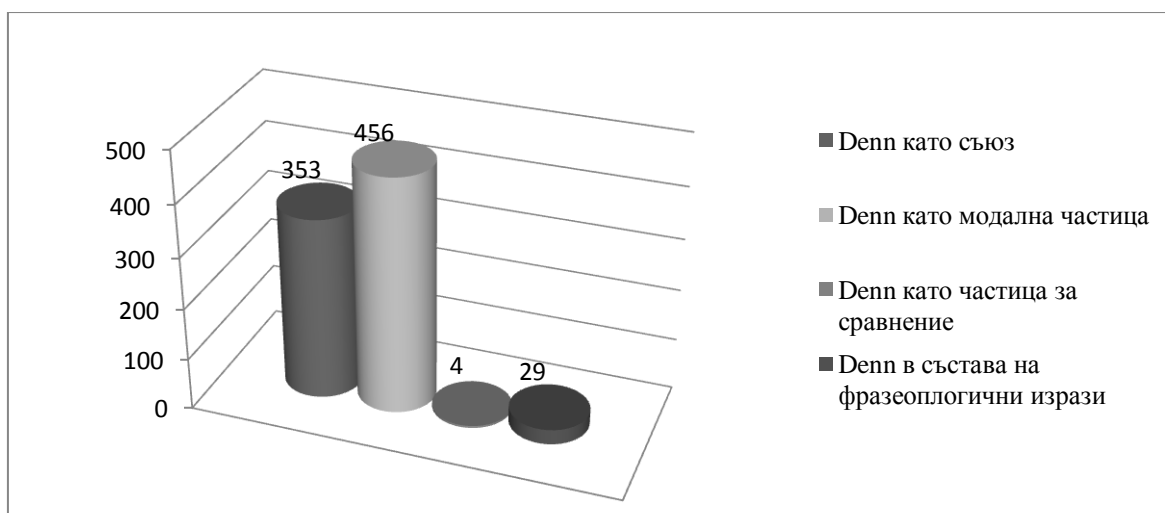
В четвърта глава от дисертационния труд изследваме текстовете от съставения корпус с немски оригинални произведения и техните преводи на български език и селектираме всички употреби на лексемите *denn* и *etwa*, независимо от принадлежността към дадена част на речта, с цел да се определи в каква част *denn* и *etwa* се реализират като модални частици. Резултатите са представени в графики. Следващият етап от работата обхваща анализ на пасажите от корпуса, съдържащи модалните частици *denn* и *etwa*, за да се изясни каква функция изпълняват в конкретния контекст. За целта е необходимо да се работи не с отделни изречения, а с по-обхватни части от текста, за да може въз основа на контекста, авторовите указания и конкретната комуникативна ситуация правилно да се декодират заложените чрез частицата нюанси. Едва след като се определят функциите на *denn* и *etwa*, се изготвя ветрило на преводните съответствия, от една страна спрямо вида изречение, в което са употребени, и от друга, спрямо функцията на немските частици. Тъй като съставянето единствено на списък от преводни съответствия не би довело до постигане на поставените в настоящия дисертационен труд цели, се преминава към следващ етап от работата, в който се анализират откритите преводни съответствия спрямо функциите, които те изпълняват в българския език, търсейки общи или близки допирни точки, за да се установи доколко те предават заложените в изходния текст експресивни нюанси. Случаите, в които липсва преводно съответствие, не се подлагат на подробен анализ, но са включени в графичното представяне на резултатите, за да се проследи, чисто статистически, каква е честотата на преводимост на модалните частици. Като обобщение на резултатите е изготвена таблица с всички установени преводни еквиваленти на *denn* и *etwa* според вида изречение и функцията, която те изпълняват в него.

Съпоставителният анализ на *denn* и *etwa* в произведения на немски автори и техните преводи на български език дава основание за следните изводи:

За *denn*

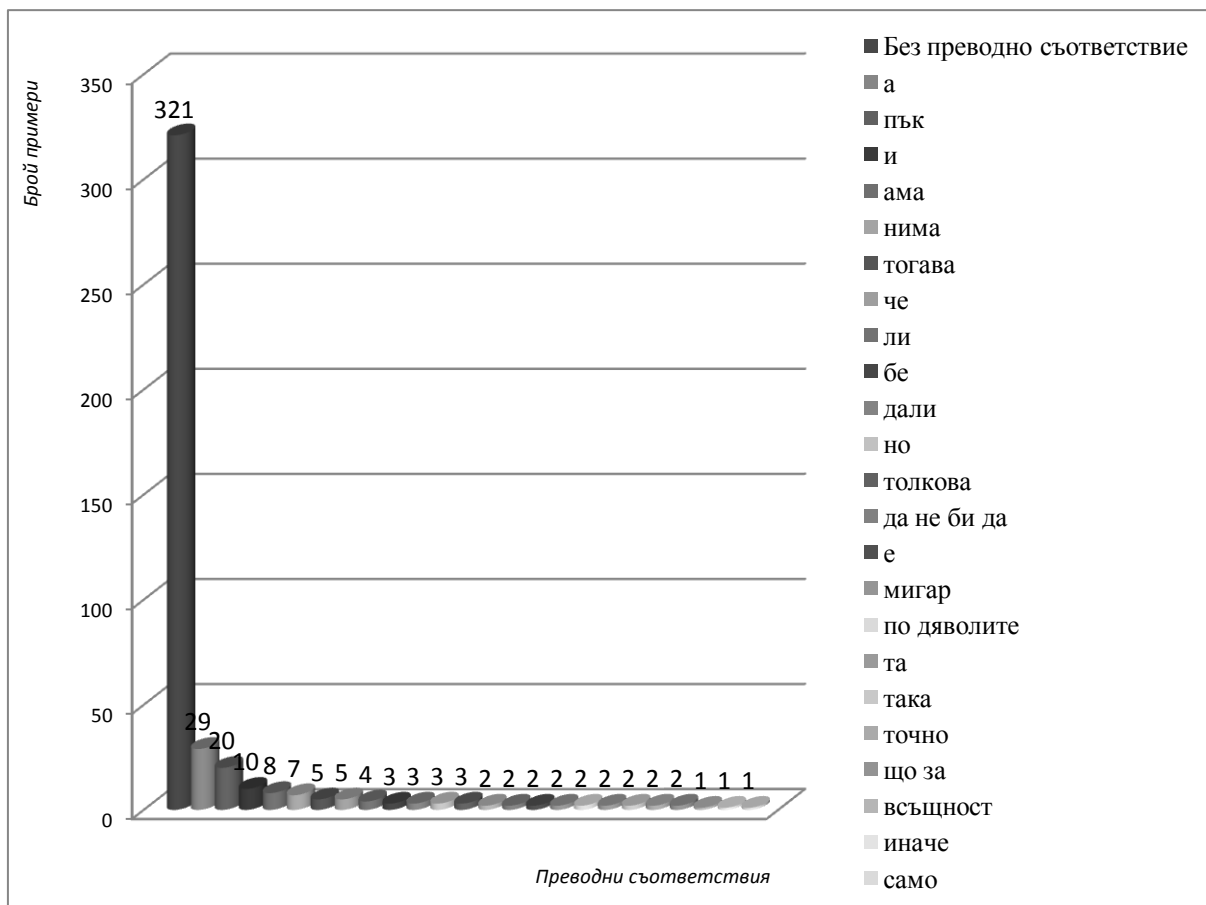
В изследвания корпус от немски оригинални произведения, състоящ се от 3004 стр. немски текст (около 723 030 словоформи), са открити общо 842 употреби на *denn*, от които в 353 от примерите лексемата се реализира като съюз, в 456 като модална частица, в 4 като частица за сравнение и в 29 случая участва в състава на фразеологични изрази или сложни съюзи като „wenn schon, denn schon“, „es sei denn“ и др. Случаите, в които *denn* е

употребена като модална частица са разпределени както следва: в 366 примера частицата участва в състава на w-въпроси, в 76 – на общи въпроси и в 14 примера *denn* се открива в друг вид изречения. Фиг. 4 изобразява нагледно резултатите.

Фиг. 4. Реализации на *denn* в корпус: немски → български

Фиг. 5 представя всички преводни съответствия на *denn*, подредени по честота на употреба, които бяха анализирани с цел установяване на функционална близост между тях и немската модална частица.

Фиг. 5. Преводни съответствия на *denn* в корпус: немски → български

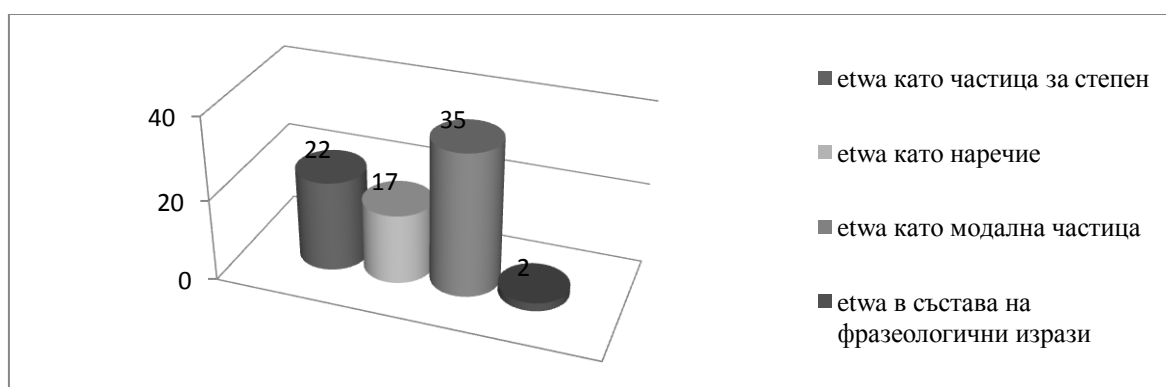
Въз основа на ексцерпирания материал беше установено, че в по-голяма част от случаите (72,6%) липсва преводно съответствие на немската модална частица *denn*, въпреки наличието на подобна категория думи в българския език, чрез която удачно да се предадат заложените в изходния текст експресивни нюанси. В съответствие с работната хипотеза не беше открито езиково средство в българските текстове, което да е типичен еквивалент на *denn* в различните негови функционални реализации. От установените преводни варианти с най-голяма честота са българските частици *а*, *пък* и *и*, които обаче не могат да покрият напълно функционалната палитра на немската модална частица. Уместните преводни съответствия на *denn* в анализирания корпус в общи въпроси за изразяване на изненада и учудване са: *а*, *мигар*, *нима*, *че*, *и*, *дали*; за изразяване на упрек с елемент на риторичност са: *ама*, *да не би да*, *нима*. Във w-въпроси установихме следните преводни еквиваленти според функциите на немската модална частица: за изразяване нюанс на изненада, учудване, недоумение – *а*, *ама*, *пък*, *що за*; за допълване и прецизиране на предходно изказване или действие – *а*, следпоставено *а*, *и* (+ въпросителна

дума + по-точно); *всъщност, така, точно*; за привнасяне нюанс на упрек – *а, бе, че*; за риторична функция (отправителят очаква комуникативният му партньор да се съгласи с мнението му) – *е, ли, та*; за усилване на въпрос, на който говорещият не е получил задоволителен отговор – *все пак, тогава*.

Въпреки че в анализирания корпус бяха установени и други преводни съответствия като *но, само, иначе, по дяволите* и *толкова*, те не се причисляват към уместните еквиваленти на *denn* поради липсата на близост с немската частица във функционален план и/или поради силната им стилистична маркираност.

За *etwa*

В ексцерпирания материал бяха регистрирани общо 76 употреби на лексемата *etwa*. В 22 от случаите *etwa* се реализира като частица за степен, в 17 – като наречие, в 35 – като модална частица. В 2 примера *etwa* участва в състава на фразеологизирания израз „in etwa“. От регистрираните употреби като модална частица 28 са в общи въпроси, а 7 – в асертивни въпроси. Както се вижда от посочените данни, *etwa* е със значително по-ниска честотност от *denn*. Смятаме, че това се дължи, от една страна, на невъзможната употреба на частицата във w-въпроси, които са принципно по-чести в потока на речта, а от друга, на по-тясната функционална специализация на *etwa* спрямо *denn*. Фиг. 6 онагледява количествените резултати.

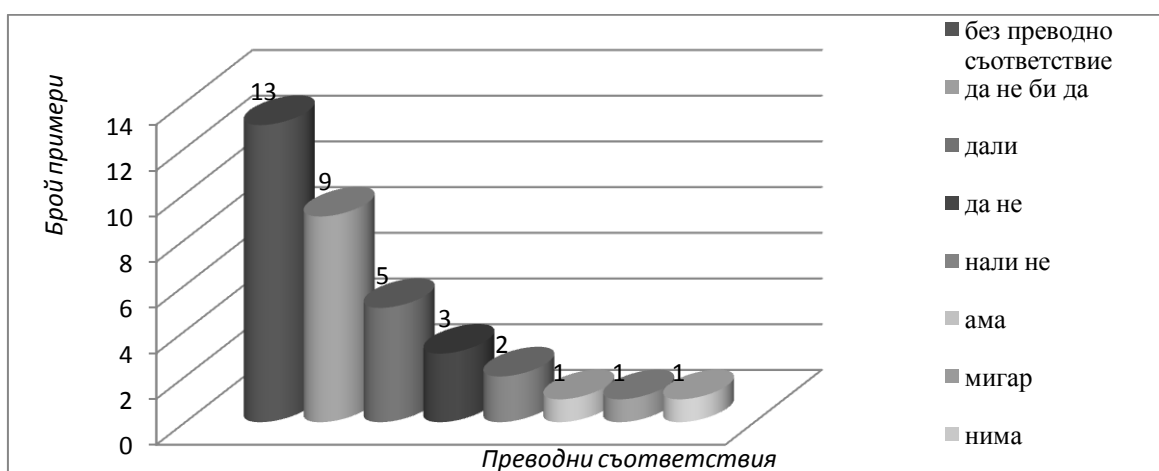

Фиг. 6. Реализации на *etwa* в корпус: немски → български

Сравнявайки данните от преводимостта на *denn* и *etwa*, прави впечатление, че за разлика от *denn*, където в по-голямата част от случаите частицата не намира преводно съответствие (72,6%), то за *etwa* този процент е значително по-малък – 38,2%. Ограничените и по-конкретни функции на *etwa* обосновават и по-малкото преводни варианти в

ексцерпирания материал. Най-честите преводни съответствия при общите въпроси са *да не би да* и *дали*, а при асертивните въпроси – *нали не*. С изключение на *ама*, всички останали преводни варианти са от групата на въпросителните частици.

Фиг. 7 представя всички преводни еквиваленти и тяхната честота на употреба.

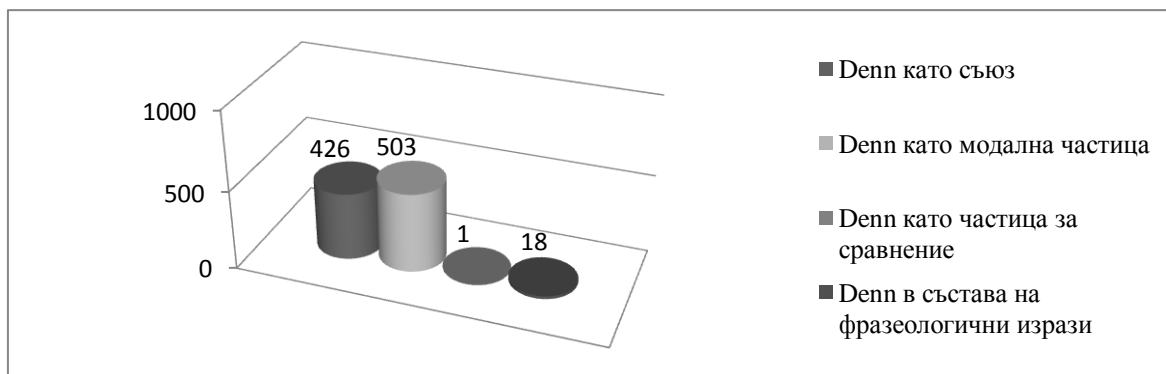
Фиг.7. Преводни съответствия на *etwa* в корпус: немски → български

Глава V

Съпоставителен анализ на *denn* и *etwa* в произведения на български автори и техните преводи на немски език.

В глава пета от изследването целта е да се установи дали, кога и в каква степен в немски преводи се прибегва до употребата на съответната немска модална частица. Откриват ли се определени типични варианти и ако е така, доколко те съответстват на установените вече в предходната глава преводни еквиваленти.

Анализът се базира на паралелен корпус от 3139 страници преводен текст (около 790 220 словоформи). Открити са 948 реализации на лексемата *denn*, от които в 426 примера е употребена като съюз, в 503 като модална частица, в 1 като частица за сравнение и в 18 случая *denn* участва в състава на фразеологични изрази или сложни съюзи. От споменатите вече 503 случая на *denn* като модална частица 380 са реализации във *w*-въпроси, 105 – в общи въпроси и 18 – в друг вид изречения. Количествените резултати са показани във фиг. 8.

Фиг. 8. Реализации на *denn* в корпус: български → немски

В тази част от изложението е направен коментар на уместността само на преводните съответствия на немската модална частица, които не са анализирани в предходната глава от изследването. Посочени са и различията в съпоставка с резултатите от немско-българския паралелен корпус. Там, където има съвпадение във функционален план, се определя съответната функция и се привеждат примери от ексцерпирания материал. За улеснение българските съответствия са подредени по азбучен ред, а не по честота на употреба.

Въз основа на съпоставителния анализ на произведения на български автори и техните преводи на немски език бихме могли да направим следните обобщения:

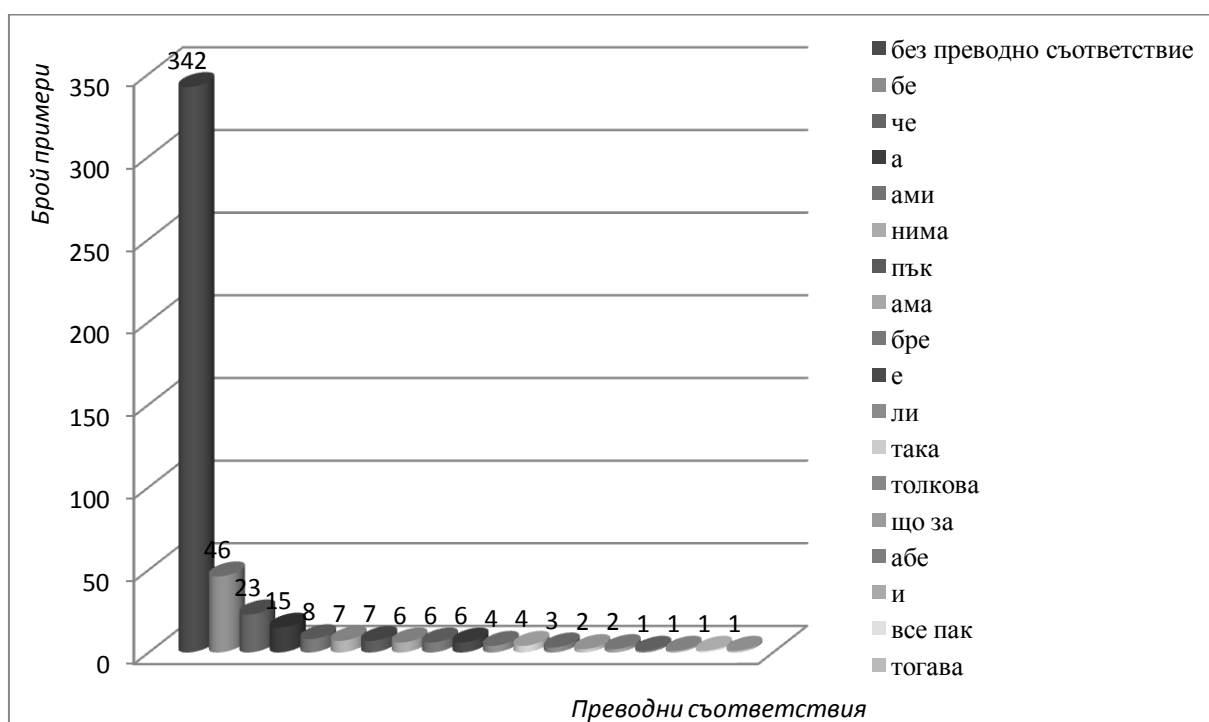
За *denn*:

Както в паралелния корпус немски – български, така и тук, в повечето от случаите на употреба на *denn* липсва българско съответствие (70,5%). Интересен е фактът, че в голяма част от примерите *denn* се явява като превод на българската частица *бе*. Другите чести еквиваленти са както и при българските преводи *а*, *пък*, *че*. Наред с тях с *denn* често са преведени и българските частици *ами* и *нима*.

При анализиране на езиковия материал прави впечатление, че и в двата корпуса на немската модална частица съответстват, с малки изключения, едни и същи езикови средства в българския език. *Denn* е преводно съответствие на следните български частици в зависимост от функциите: в общи въпроси за изразяване на изненада и учудване на: *а*, *нима*, *че*, *и*, *пък* (не срещнахме *denn* като преводно съответствие на *мигар* и *дали*); за изразяване на упрек с елемент на риторичност на: *ама*, *нима* (тук добавихме съответствие *бе*, но не констатирахме *да не би да*). Във w-въпроси установихме следните преводни еквиваленти според функциите на немската модална частица: за изразяване нюанс на изненада, учудване,

недоумение – *а, ама, пък, що за* (в същата функция се използва и *бре*); за допълване и прецизиране на предходно изказване или действие – *а, следпоставено а, и, така* (не открихме примери със съответствия *всъщност* и *точно*); за привнасяне нюанс на упрек – *а, бе, че* (освен вече установените варианти, такъв нюанс привнасят и частиците *ама* и *бре*; за риторична функция (отправителят очаква комуникативният му партньор да се съгласи с мнението му) – *е, ли, та* (допълнихме палитрата на преводните съответствия с частица *а*); за усиление на въпрос, на който говорещият не е получил задоволителен отговор – *все пак, тогава*. Българските частици *абе* и *бе* покриват функцията дружелюбност и усиление на комуникативната насоченост на немската модална частица.

Резултатите от изследването в тази глава са представени графично във фиг. 9.

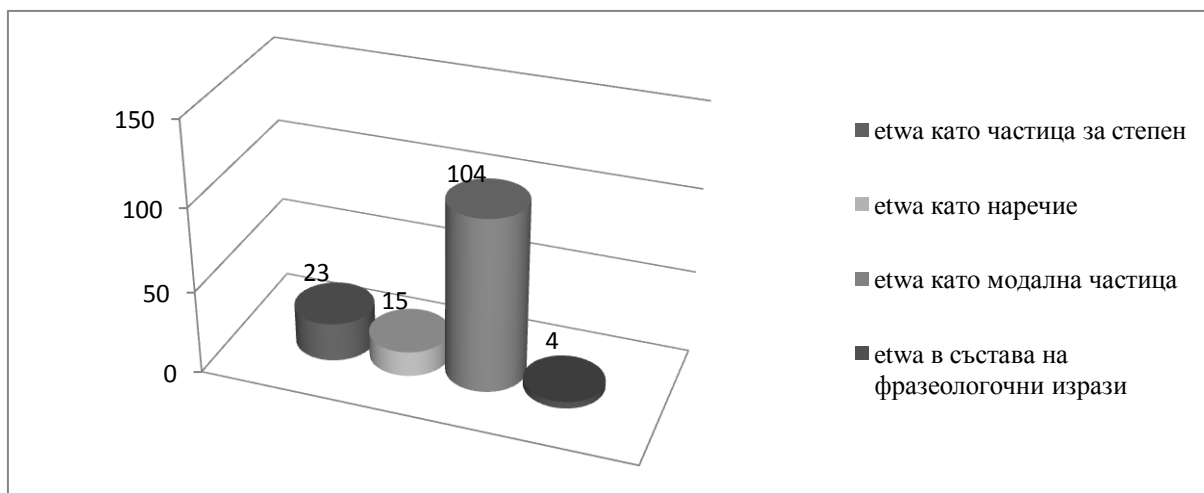

Фиг. 9. Преводни съответствия на *depp* в корпус: български → немски

За *etwa*:

В корпуса, съставен от български оригинални произведения, преведени на немски език, бяха регистрирани 146 употреби на лексемата *etwa*, което е приблизително два пъти повече, отколкото в немско-българския паралелен корпус. Отново най-голям дял се пада на *etwa* като модална частица – 104 употреби. В 23 от примерите *etwa* е частица за

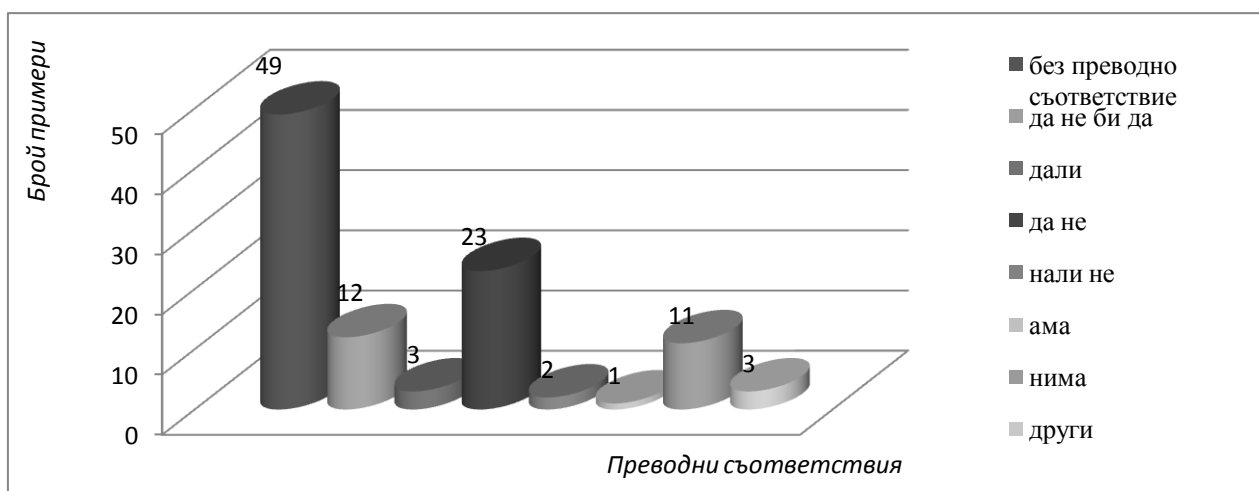
степен, а в 15 – наречие. В 4 случая частицата участва в състава на фразеологични изрази (вж. фиг. 10).

Фиг.10. Реализации на *etwa* в корпус: български → немски

Отново за по-голямата част от реализациите на немската модална частица са намерени адекватни съответствия в българския език – 52,9%. Прави впечатление, че за разлика от *denn*, където при обръщане посоката на превод се установиха някои различни преводни варианти, то при *etwa* се констатираха едни и същи преводни еквиваленти, независимо от посоката на превод, което убедително подкрепя тяхната удачност. Не можем да пропуснем факта, че съотношението на честотата на отделните еквиваленти е различна, но това не дава отражение на убедителността на направените заключения.

Фиг. 11 дава негледна представа за резултатите от тази част на изследването.

Фиг. 11. Преводни съответствия на *etwa* в корпус: български → немски

Глава VI

Модалните частици в чуждоезиковото обучение

Шеста глава от изследването е посветена на модалните частици в чуждоезиковото обучение. **Първо** се разглежда тяхното значение и ролята им при преподаването и усвояването на автентичен, близък до реалността език.

Втората част се фокусира върху трудностите при преподаването и усвояването им. Носителите на езика използват частиците интуитивно и трудно биха могли да обяснят защо са предпочели конкретната частица в съответната ситуация. За изучаващия немски като чужд език интуитивна употреба е невъзможна, защото не разполага с езиковото чувство на носителя на езика. Той трябва, от една страна, да декодира комуникативните сигнали, изразени с частици (когато е в ролята на слушащ) и да прецени, коя (кои) от наличните частици ще предаде (предадат) най-точно нагласата му спрямо комуникативния партньор и спрямо изказването (когато е в ролята на говорещ). Тази задача често се оказва непосилна и води до отказ от употребата на модални частици, което прави речта на неносителя на езика неестествена.

Трудностите, които са свързани с преподаването на модални частици, се коренят най-вече в многобройните им функции. Както многократно бе посочено, тези езикови единици не разполагат със самостоятелно лексикално значение, затова и лексикографското описание на значението е много абстрактно. Друг източник на грешки е наличието

на омоними в другите части на речта и сред отделните подвидове в класа на частиците.

„Wo warst du *denn* so lange?“ (модална частица)

„Ich mache heute keinen Ausflug, *denn* das Wetter ist schlecht.“

(съюз)

Поредна трудност, с която се сблъскват преподаващите и изучаващите немски като чужд език, е силната контекстуална зависимост на частиците. Съответната частица не може да се представи и упражни изолирано, а само въз основа на конкретна ситуация.

Съществуват и различни схващания сред изследователите на чуждоезиковото обучение по отношение на въпроса от кое ниво на Общата Европейска Езикова Рамка трябва да се започне системното занимаване с този езиков феномен. След обзор на различните схващания по въпроса стигнахме до извода, че усвояването на модални частици трябва да протече в две фази – начална рецептивна и напреднала продуктивна.

В **третата част** на шеста глава са анализирани някои съвременни системи за изучаване на немски като чужд език по отношение представянето, упражняването и обобщаването на модалните частици. От съществена важност е въпросът доколко резултатите от лингвистичните изследвания в областта на модалните частици са приложени в новите учебни системи и доколко те водят до надеждното им усвояване и адекватна употреба. За анализ са избрани едни от най-използваните в България съвременни учебни системи, които целят езиково ниво B2 на Общата Европейска Езикова Рамка. Учебниците за начинаещи попадат извън полето на нашия интерес, тъй като там модалните частици са въведени само в примерни диалози, без да бъдат тематизирани. Учебните системи, които са коментирани тук, са *Mittelpunkt*, *Aspekte und AusBlick*. И трите са съобразени с изискванията за нивата на Общата Европейска Езикова Рамка и са издадени през последните десет години, което предполага високо ниво на актуалност по отношение на прилагането на постиженията от лингвистичните изследвания.

Анализът ни показва, че модалните частици присъстват като постоянна съставна част в съвременните учебни системи за немски като чужд език и се разглеждат като отделен езиков феномен. Въпреки че значителната роля на частиците за взаимодействието между участниците в комуникативния акт е всеобщо призната, те биват представени изолирано,

без да са предложени упражнения за затвърждаване и автоматизиране. Тази задача е предоставена изцяло на обучаващите.

Във всички анализирани учебници най-употребяваните модални частици са представени в една урочна единица. Това натрупване на частици с техните специфични особености въздейства объркващо на обучаемите, особено ако матерният език не познава подобен езиков феномен. Много по-конструктивно би било едно последователно представяне и затвърждаване на отделните модални частици в различни учебни единици с различна тематика.

В повечето случаи разглежданите езикови елементи са представени в отделни изречения, въпреки че в теоретичните описания се акцентира върху силната им контекстуална зависимост. По-целесъобразно би било включването им в автентични примери при съблюдаване на съответната комуникативна ситуация и отношенията между участниците в комуникативния акт.

Не на последно място трябва да се отбележи и ролята на личността на учителя (Heggelund 2001). Ако обучаващият сам не е убеден в значението на модалните частици за устната комуникация и взаимодействие, не би успял да създаде в часа си „благоприятен за модалните частици климат“⁹ (Weydt 1989: 9). В този смисъл трябва да се обърне внимание на образованието и квалификацията на обучаващите лица (Rösler 1983: 297).

Четвъртата част от тази глава представя резултатите от проведена анкета¹⁰, която има за цел да установи нивото на усвояване на употребата на модални частици от български ученици. Анкетата беше проведена сред 62 ученици от единадесети клас на два различни типа училища – езикова гимназия и професионална гимназия¹¹.

Анкетата съдържа четири задачи – първите три целят проверка на рецептивните, а четвъртата – на продуктивните умения на учениците. Конкретната задача на анкетата е да се намери отговор на следните въпроси:

⁹ „partikelfreudliches Klima“ (Weydt 1989: 9)

¹⁰ Анкетата няма претенции за изчерпателност и висока прецизност на данните. Подробно експериментално изследване с прилагане и на нови подходи се предвижда за по-късен етап.

¹¹ Необходимо е да се отбележи, че нормативът часове в езикова гимназия е по-голям от този в професионална гимназия, което предполага и различно ниво на езикова компетентност на един и същи времеви етап от обучението. Поради несъщественост за изследването, половата принадлежност на участниците в анкетата не се взема предвид.

Доколко обучаемите могат: да различават омонимните проявления на частиците в други класове думи (съюзи, наречия, прилагателни); да декодират конкретното речево намерение в съответната езикова ситуация; да използват коректно модалните частици в изречения; да изразят конкретни речеви намерения с помощта на модални частици.

При отчитане на резултата спрямо системата за оценяване в българските училища се използва най-честият метод за изчисляване на успеваемостта, а именно: достигнатият брой точки $\times 6$ (максималната оценка според българската оценъчна система) / максималния брой точки. Получените резултати са представени във фиг. 12¹²:

Задача- No	Брой ученици, чийто резултат би отговарял на оценка 2	Брой ученици, чийто резултат би отговарял на оценка 3	Брой ученици, чийто резултат би отговарял на оценка 4	Брой ученици, чийто резултат би отговарял на оценка 5	Брой ученици, чийто резултат би отговарял на оценка 6	среден успех
1	13	5	27	13	1	3,73
2	16	13	11	7	13	3,80
3	38	15	7	0	1	2,54
4	39	6	11	5	0	2,80

Фиг. 12. Обобщени резултати от проведената анкета

Анкетата красноречиво показва, че българските ученици срещат значителни трудности при усвояването на модалните частици. Дефицити се откриват както при разграничаването им от другите класове думи, така и при декодиране на комуникативните сигнали и при коректната употреба в конкретни ситуации.

Въз основа на проведените анализи бихме могли да предложим следните идеи за подобряване представянето на модалните частици в учебните системи за немски като чужд език:

- Преподаването на модалните частици би било удачно да протече в две фази: начална рецептивна и напреднала продуктивна.
- Модалните частици да не се представят изолирано, само в една урочна единица. Много по-конструктивно би било последователно презентиране и затвърждаване на отделните модални частици в различни уроци с разнообразна тематика.
- Модалните частици да не се разработват в отделни изречения. По-целесъобразно би било включването им в автентични примери при

¹² Задачите, при които липсва отговор, не са взети под внимание при отчитане на резултатите.

съблюдаване на съответната комуникативна ситуация и отношенията между участниците в комуникативния акт.

- Изучаващите немски да бъдат запознати първоначално с онези частици, които се реализират в речта с по-малко функции. Едва след това да бъдат представени полифункционалните модални частици, като на първо място трябва да се съблюдава тяхната честотност.

ИЗВОДИ

Въпреки че модалните частици сравнително късно стават обект на лингвистични интереси, не може да се отрече значението им за успеха на комуникативния акт. За разлика от множеството изследвания в немския език, в българския този феномен е останал в периферията на научни търсения. Причините за това се коренят, от една страна, в липсата на единен модел за изследване на подобни езикови елементи, а от друга, в тяхната същност, характеризираща се с липса на референциално значение, наличие на омоними в други части на речта и в отделни подгрупи в рамките на частиците, ударени и неударени варианти, както и силната им контекстуална зависимост, непозволяваща изолираното анализиране извън рамките на дискурса.

Изследването бе мотивирано от хипотезата, че въпреки някои позиционни, интонационни и дистрибутивни различия, както немският, така и българският език разполагат с клас думи със сходни характеристики за изразяване на различни субективни модални и емоционални нюанси и за кодиране на инструкции относно очакваното комуникативно поведение на адресата в потока на речта.

Модалните частици се дефинират чрез характерни фонетични, морфологични, синтактични и семантико-прагматични особености, които дават основание за отделянето им в самостоятелна функционално-семантична група на частиците в рамките на неизменяемите части на речта.

Направените в настоящото изследване анализи на съвременните немско-български речници по отношение на представяне на модалните частици показват, че в повечето случаи те не отразяват постиженията на лингвистичните изследвания и информацията относно синтактичната и прагматико-функционалната употреба е незадоволителна.

С цел подпомагане съставителите на речници и авторите на учебни системи и помагала, бе потърсен метод, използването на който да доведе до резултати, приложими в тези сфери на знанието. Имайки предвид спецификата и полето на реализация на модалните частици, най-пригодна за създаването на модел за съпоставителен анализ се оказва функционалната граматика, която се занимава със систематизиране и изследване взаимодействията на средствата за езиково изразяване и възможните начини, чрез които структурата на дадено изказване

(възприето като комбинация от езикови средства) допринася за успешно реализираната комуникация между говорещ/пишещ и слушащ/четящ.

За изследването бе необходимо да се очертаят и границите на понятието „преводна еквивалентност”. Независимо от различните наименования, за такава може да се говори тогава, когато освен лексико-граматични се отчитат и прагматични, социолингвистични, стилистични и психолингвистични фактори. За целите на разработката сме приели, че две изказвания са еквивалентни тогава, когато имат еднакви семантично-прагматични функции в съпоставим езиков и неезиков контекст, без да се държи сметка за сходство във формалните синтактични структури.

Обобщавайки характерните особености и функционалната реализация на *denn* и *etwa*, посочени от водещи изследователи на немските модални частици, стигнахме до **следните изводи**:

Общото инвариантно значение на *denn* се основава на неговата анафорична функция. Чрез употребата на *denn* говорещото лице насочва към предходно действие, което може да бъде както вербално изразено, така и да произтича от актуалната комуникативна ситуация или от поведението на комуникативния партньор.

Общото инвариантно значение на *etwa* се свързва с обозначаване на възможност, наред с други такива, и установяване на отношение към пропозицията, отнасяйки изказването към алтернативно такова. Като допълнителен емоционален фактор се привнася и нюансът, че тази възможност е нежелана и непредпочитана.

Тъй като общото инвариантно значение на частиците е твърде абстрактно и по-пригодно за разработването на общотеоретически проблеми, съответно трудно приложимо за целите на чуждоезиковото обучение и превода (в това число и при контрастивни изследвания), анализирахме функционалните варианти, чрез които лексемите се реализират в речта. От взаимодействието на общото инвариантно значение на частицата, вида на изречението, контекста и ударението произтичат специфични функционални реализации на модалните частици *denn* и *etwa*, които послужиха за основа на съпоставката (вж. стр. 17сл.).

В изследвания корпус от немски и български оригинални произведения и техните преводи, съответно на български и немски, бяха регистрирани 1790 употреби на лексемата *denn* и 219 на *etwa*. В 53,6% от примерите с *denn* и в 65,6% от тези с *etwa* езиковата единица е употребена като модална частица. Тъй като тези данни се основават на текстове, които

са целенасочено подбрани да съдържат повече разговорна реч и които принадлежат към жанрове, които предполагат употребата на такава, те не биха могли да се смятат за надежден статистически резултат, но дават ясна представа за съотношението модална частица: омонимни варианти.

Съпоставителният анализ на *denn* и *etwa* показва, че българският език разполага с изразни възможности за предаване на същите или сходни функции. Както очаквахме, не беше открито обаче езиково средство в българските текстове, което напълно да съответства на *denn* или на *etwa* в различните им функционални реализации.

За разлика от повечето съпоставителни изследвания, където анализът приключва с изброяване на констатираните преводни варианти, целта в тази разработка бе да се провери доколко тези варианти носят еднакви или поне сходни смислови нюанси в български език. Въпреки че са показателни, резултатите от изследването не трябва да се абсолютизират. Предложените преводни съответствия са уместни, но най-вероятно не и единствените възможни. Тъй като и немските, и българските модални частици са полифункционални, употребата на една и съща модална частица в различни функции не води до превеждането ѝ с един и същ вариант в целевия език, т.е. посочените еквиваленти за една и съща реализация на немската модална частица не винаги са синонимни и взаимозаменяеми.

За *denn* бяха установени следните уместни преводни съответствия: в общи въпроси за изразяване на изненада и учудване – *а, дали, и, мигар, нима, пък, че*; за изразяване на упрек с елемент на риторичност – *ама, бе, да не би да, нима*. За израз на дружелюбност – *абе, бе*. Във w-въпроси установихме следните преводни еквиваленти според функциите на немската МЧ: за изразяване нюанс на изненада, учудване, недоумение – *а, ама, бре, пък, що за*; за допълване и прецизиране на предходно изказване или действие – *а, следпоставено а, всъщност, и* (+ въпросителна дума + по-точно); *така, точно*; за привнасяне нюанс на упрек – *а, ама, бе, бре, че*; за риторична функция (отправителят очаква комуникативният му партньор да се съгласи с мнението му) – *а, е, ли, та*; за усилване на въпрос, на който говорещият не е получил задоволителен отговор – *все пак, тогава*.

Удачните преводни еквиваленти на *etwa* в общи въпроси за изразяване на опасение от непредпочитан отговор са: *дали, да не, да не би да, нима*. За привнасяне оттенък на изненада, учудване – *ама, дали, да не, да не би да, и, нима*. В асертивни въпроси за изразяване опасение от

непредпочитан отговор установихме следните адекватни преводни варианти: *дали, да не, да не би да, нали, нима*.

Сравнявайки данните от преводимостта на *denn* и *etwa*, прави впечатление, че за разлика от *denn*, където в по-голямата част от случаите частицата не намира преводно съответствие (72,6%), то за *etwa* този процент е значително по-малък – 38,2%. Ограничените и по-конкретни функции на *etwa* обосновават и по-малкото преводни варианти в ексцерпирания материал. С изключение на *ама*, всички останали преводни варианти са от групата на въпросителните частици.

За да улесним ползването на резултатите от изследването, ги представихме и в табличен вид (вж. фиг. 13).

Модална частица	Вид изречение	Функционално значение	Преводни съответствия
denn	обща въпроси	изненада, учудване	<i>а, дали, и, мигар, нима, пък, че</i>
		упрек с елемент на риторичност	<i>ама, бе, да не би да, нима</i>
		дружелюбност	<i>бе, абе</i>
	w-въпроси	изненада, учудване	<i>а, ама, бре, пък, що за</i>
		допълване и прецизиране на предходно изказване или действие	<i>а, следпоставено а, всъщност, и (+въпросителна дума + по-точно), така, точно</i>
		упрек	<i>а, ама, бе, бре, че</i>
		риторична функция, съгласие	<i>а, е, ли, та</i>
etwa	обща въпроси	опасение от непредпочитан отговор	<i>дали, да не, да не би да, нима</i>
		изненада, учудване	<i>ама, дали, да не, да не би да, и, нима</i>
	асертивни въпроси	опасение от непредпочитан отговор	<i>дали, да не, да не би да, нали, нима</i>

Фиг. 13. Обобщени резултати от изследването

Съпоставителният анализ показва също така, че в по-голямата си част немските модални частици *denn* и *etwa* остават непреведени. Имайки предвид прагматичната роля и сугестивните функции, които носят

частиците, считаме, че липсата на преводно съответствие е неоправдана и води до значителна смислова загуба при рецепцията на изказвания, както и че неправилното декодиране на експресивните нюанси и на инструкциите към комуникативния партньор могат да доведат до грешно разчитане на зададения контекст за интерпретация на съдържанието на изказването и дори до срыв в потока на комуникация.

Въз основа на направената съпоставка, наред с приликите, установихме и някои разлики между модалните частици в български и в немски език. Както многократно бе подчертано, употребата на немските модални частици в различните видове изречения определя и функционалните им реализации, докато повечето български такива не са специализирани и се употребяват във всички видове изречения по комуникативна цел на изказване¹³. Освен това значителни са различията в словоредно отношение. Ако българските частици обикновено стоят в началото или в края на изказа, то немските модални частици са разположени в средата на изречението, на границата между тема и рема, и преди ремата, като по този начин участват в актуалното членение на изречението.

Въз основа на анализа на някои съвременни системи за изучаване на немски като чужд език по отношение представянето, упражняването и обобщаването на модалните частици се установи, че тези езикови единици, макар и изолирано, присъстват като постоянна съставна част в съвременните учебни системи и се разглеждат като отделен езиков феномен. За съжаление, упражненията тук не са достатъчни, обикновено са съсредоточени в една урочна единица и не предлагат постепенно затвърждаване и автоматизиране. Това предположение беше потвърдено и от проведената в рамките на изследването анкета за нивото на усвояване на употребата на модалните частици от български ученици, резултатите от която красноречиво показват, че учещите срещат значителни трудности при тяхното усвояване, въпреки съществената им роля за взаимодействието между участниците в комуникацията. Проведените анализи ни дадоха основание да предложим следните идеи за подобряване представянето на модалните частици в учебните системи за немски като чужд език: преподаване на модалните частици в две фази: начална рецептивна и напреднала продуктивна; последователно презентирание и

¹³ Като изключение биха могли да се посочат частиците *нима* и *дали*, които са ограничени само в ли-въпроси.

затвърждаване на отделните модални частици в различни уроци с разнообразна тематика; включването им в автентични примери при съблюдаване на съответната комуникативна ситуация и отношенията между участниците в комуникативния акт; първоначално въвеждане на модални частици с висока честотност и по-малко функции.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

Настоящият дисертационен труд е посветен на модалните частици, в частност на *denn* и *etwa* и техните съответствия в българския език. Комплексността на разглеждания феномен не ни позволява да постулираме изчерпателност и окончателно решение на поставения проблем, но мотивира за следващи изследвания в тази така непривлекателна за езиковедите област.

Въпреки някои предимства на художествените текстове за анализ на частиците, неоспорим би бил приносът от изследване, основано на записи от живата разговорна реч. Друга насока за разгръщане проучването на ролята и функциите на модалните частици е включването на супraseгментни особености в анализа. От значение за тълкуване на нюансите, привнасяни от разглежданите езикови елементи, ще са и анализи на невербални фактори като мимика и жест.

Резултатите от настоящото изследване биха могли да се приложат както в теоретичен, така и в практичен план. От една страна, могат да помогнат на студенти-филолози за изясняване същността на изследваните езикови единици, както и на приликите и разликите при съпоставка на двата езика, а от друга – биха били от помощ за съставителите на речници, при конципирането на учебници и учебни помагала, основани на комуникативния метод на преподаване, за изучаващите немски като чужд език българи, както и за преводачи с цел улавяне и предаване възможно най-коректно емоционалните отсенки, заложи в изходните текстове.

БИБЛИОГРАФИЯ НА ЦИТИРАНАТА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА

Източници на кирилица:

1. **Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998:** Бояджиев, Тодор, Куцаров, Иван, Пенчев, Йордан. *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. София: ИК „Петър Берон“, 1998.
2. **Български тълковен речник 1994:** Андрейчин, Любомир и колектив, четвърто издание, допълнено и преработено от Димитър Попов. София: Наука и изкуство, 1994.
3. **Български тълковен речник 2012:** Радева, Василка. София: Изток-Запад, 2012.
4. **Врина 1999:** Врина, Мари. *Експресивните частици в българския език*. Велико Търново: Абагар, 1999.
5. **ГСБКЕ 1983, 2:** *Граматика на съвременния български език*. Т. 2, Морфология. София: БАН, 1983.
6. **Зидарова 2003:** Зидарова, Ваня. Частиците като част на речта. // *Славистични четения на тема: Славистиката в началото на XXI век. Традиции и очаквания*. София, 2003, 69.
7. **Зидарова 2006:** Зидарова, Ваня. Частици и/или морфеми. // *Сб. Славистика и общество*. София, 2006, 238–243.
8. **Илиева 1972:** Илиева, Корнелия. Семантична типология на частиците. // *Годишник на Софийския университет, Факултет за славянски филологии*, т. LXVI, 1972, № 1, 251–298.
9. **Петров 2000:** Петров, Ангел. *Дискурсният анализ в обучението по български език 5.–8. клас*. София: Булвест 2000, 2000.
10. **Съвременен тълковен речник на българския език 1994:** Буров, Стоян и колектив. Велико Търново: Елпис, 1994.
11. **Тишева 2002:** Тишева, Йовка. За динамиката в системата на прагматичните частици в българския език. // *Litora Psycholinguistica*. София: Сема РШ, 2002, 213–219.
12. **Тишева 2004:** Тишева, Йовка. Структурни модели на въпросителните изречения в българския език. // *Езикознание*. ГСУ, ФСФ, кн. 93–95. София, 2004, 5–65.
13. **Тишева 2005а:** Тишева, Йовка. Частицата *нали* – между граматиката и прагматиката. // *Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2005, 613–622.
14. **Тишева 2005б:** Тишева, Йовка. За „паразитите“ в речта ни. // *Litterascriptamanet. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Василка Радева*. София: УИ, 2005, 499–510.
15. **Тишева, Ро Хуаге 2004:** Тишева, Йовка, Хетил Ро Хуаге. Частицата „абе“ като прагматичен маркер. // *Проблеми на българската разговорна реч*. Кн. 6, Велико Търново: „Фабер“, 2004, 255–266.
16. **Чолакова 1958:** Чолакова, Кристилина. *Частиците в съвременния български книжовен език*. София: изд. на БАН, 1958.

Источници на латиница:

1. **Bartsch 1979:** Bartsch, Renate. Die Unterscheidungen zwischen Wahrheitsbedingungen und anderen Gebrauchsbedingungen für Partikeln. // *Die Partikeln der deutschen Sprache* / hrsg. von Weydt, Harald. Berlin/New York: de Gruyter, 1979, 365–378.
2. **Bastert 1985:** Bastert, Ulrike. *Modalpartikel und Lexikographie. Eine exemplarische Studie zur Darstellbarkeit von DOCH im einsprachigen Wörterbuch*. Tübingen: Niemeyer, 1985.
3. **Beerbom 1992:** Beerbom, Christiane: *Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar Deutsch - Spanisch*.
4. **Bogatsu 2003:** Bogatsu, Jolanta Gabriela. *Deutsche Abtönungspartikeln und ihre Übersetzungsmöglichkeiten im Polnischen*. Wissenschaftliche Hausarbeit zur Erlangung des akademischen Grades eines Magister Artium der Universität Hamburg. Hamburg: Universitätsbibliothek, 2003.
5. **Borst 1985:** Borst, Dieter: *Die affirmativen Modalpartikeln „doch“, „ja“ und „schon“. Ihre Bedeutung, Funktion, Stellung und ihr Vorkommen*. Tübingen: Niemeyer, 1985.
6. **Bublitz 1978:** Bublitz, Wolfram. *Ausdrucksweisen der Sprechereinstellung im Deutschen und Englischen. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln und Vergewisserungsfragen und ihrer englischen Entsprechungen*. Tübingen: Niemeyer, 1978.
7. **Cheon-Kostrzewa 1998:** Cheon-Kostrzewa, Bok Ja. *Der Erwerb der deutschen Modalpartikeln. Eine longitudinale Fallanalyse einer polnischen Lernerin*. Frankfurt am Main/ Berlin/ Bern/ New York/ Paris: Lang, 1998.
8. **Datcheva 2011:** Datcheva, Galia. *Mal, wohl und ihre bulgarischen Entsprechungen: eine kontrastive Untersuchung aus funktional-pragmatischer Sicht*. Münster/New York: Waxmann, 2011.
9. **Deutsch-Bulgarisches Wörterbuch 2007:** Немско-български речник в два тома, колектив на БАН, ред. Минкова, Е. София: ЕМАС, 2007.
10. **Duden 2007:** Duden. *Deutsches Universalwörterbuch* / hrsg. von Dudenredaktion. Mannheim: Bibliographisches Institut, 2007.
11. **Eurodict** – Online-Wörterbuch: <<http://www.eurodict.com>>.
12. **Fraczyk 2002:** Fraczyk, Danuta. Einige Bemerkungen zum Status der Abtönungspartikeln aus kontrastiver Sicht: deutsch-polnisch. // *Studia Niemcoznawcze* 23. *Studien zur Deutschkunde*./ hrsg. von Kolago, Lech. Uniwersytet Warszawski, Instytut Germanistyki, 2002, 779–790.
13. **Fraczyk 2005:** Fraczyk, Danuta. *Abgrenzungsprobleme der Abtönungspartikeln im Rahmen der Mischklasse der Konnektoren im Deutschen und im Polnischen. Am Beispiel von „aber“ und dessen Äquivalenten im Polnischen*. Universität Leipzig, Diss., 2005.
14. **Franck 1980:** Franck, D. Grammatik und Konversation. Stilistische Pragmatik des Dialogs und die Bedeutung deutscher Modalpartikeln. // *Monographien Linguistik und Kommunikationswissenschaft* 46. Königstein/Ts.: Scriptor, 1980.
15. **Heggelund 2001:** Heggelund, Kjell. Zur Bedeutung der deutschen Modalpartikeln in Gesprächen unter besonderer Berücksichtigung der Sprechakttheorie und

der DaF-Perspektive. // *Linguistik online* 9/2, 2001, http://www.linguistik-online.org/9_01/Heggelund.html, (23.07.2014).

16. **Helbig 1985:** Helbig, Gerhard. *Die Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1985.
17. **Helbig 1988:** Helbig, Gerhard. *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1988.
18. **Helbig 1990:** Helbig, Gerhard. *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1990.
19. **Helbig, Buscha 1984, 1991, 1998, 2001:** Helbig, Gerhard; Buscha, Joachim: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig/ Berlin/ München: Langenscheidt, 1991.
20. **Hentschel 1986:** Hentschel, Elke. Funktion und Geschichte deutscher Partikeln. Ja, doch, halt und eben. // *Reihe Germanistische Linguistik* 63. Tübingen: Niemeyer, 1986.
21. **Hentschel, Weydt 2013:** Hentschel, Elke; Weydt, Harald. *Handbuch der deutschen Grammatik*, 4. volls. überarb. Aufl. Berlin/Boston, 2013.
22. **Kątny 1989:** Kątny, Andrzej. Wohl als Partie und Modalwort und seine Übersetzungsmöglichkeiten in Polnische. // *Sprechen mit Partikeln.*/ hrsg. von Weydt, Harald. Berlin/ New York: de Gruyter, 1989, 196–203.
23. **Kemme 1979:** Kemme, Hans-Martin. „Ja“, „denn“, „doch“ usw. *Die Modalpartikeln im Deutschen. Erklärungen und Übungen für den Unterricht an Ausländer*. München: Goethe-Institut, 1979.
24. **Krivososov 1963:** Krivososov, Aleksej. *Die modalen Partikeln in der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Humboldt-Univ., Diss., 1963.
25. **May 2000:** May, Corinna. *Die deutschen Modalpartikeln. Wie übersetzt man sie (dargestellt am Beispiel von eigentlich, denn, und überhaupt), wie lehrt man sie? Ein Beitrag zur kontrastiven Linguistik (Deutsch-Spanisch/Spanisch-Deutsch) und Deutsch als Fremdsprache*. Frankfurt am Main/ Berlin/ Bern/ Brüssel/ New York/ Oxford/ Wien: Lang, 2000.
26. **Meibauer 1994:** Meibauer, Jörg: *Modaler Kontrast und konzeptuelle Verschiebung. Studien zur Syntax und Semantik deutscher Modalpartikeln*. Tübingen: Niemeyer, 1994.
27. **Melián 1997:** Melián, José Cárdenes. *Aber, denn, doch, eben und ihre spanischen Entsprechungen. Eine funktional-pragmatische Studie zur Übersetzung deutscher Partikeln*. Münster/ New York/ München/ Berlin: Waxmann, 1997.
28. **Métrich, Faucher 2009:** Métrich, René; Faucher, Eugène. *Wörterbuch deutscher Partikeln. Unter Berücksichtigung ihrer französischen Äquivalente*. Berlin/ New York: de Gruyter, 2009.
29. **Pons Neues Universalwörterbuch Deutsch-Bulgarisch 2006:** *Нов универсален немско-български речник*. // ред. Денчева, Е.; Л. Стайков. Щутгарт/София: PONS, 2006.
30. **Rösler 1983:** Rösler, Dietmar. Der Erwerb von Abtönungspartikeln im institutionalisierten Lernprozess. Deutsch als Fremdsprache. // *Partikeln und Interaktion.* / hrsg. von Weydt, Harald. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 291–300.

31. **Schwarzwälder 1999:** Schwarzwälder, Bettina. *Semantik und Syntax der Abtönungspartikeln „denn“, „schon“, „auch“ und „mal“ in der deutschen Sprache als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Untersuchung zum Sprachenpaar Deutsch - Spanisch (Microfiche).* Marburg: Tectum Verlag, 1999.
32. **Thurmair 1989:** Thurmair, Maria. *Modalpartikeln und ihre Kombinationen.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1989.
33. **Weydt 1969:** Weydt, Harald. *Abtönungspartikel: Die deutschen Modalwörter und ihre französische Entsprechung.* Band Homburg, 1969.
34. **Weydt 1989:** Weydt, Harald (Hrsg.). *Sprechen mit Partikeln.* Berlin/ New York: Walter de Gruyter, 1989.
35. **Wolski 1986:** Wolski, Werner: *Partikellexikographie. Ein Beitrag zur praktischen Lexikologie.* Tübingen: Lexicographica, Series Maior 14, 1986.
36. **Zifonun 1997:** Zifonun, Gisela et al. 1 *Grammatik der deutschen Sprache.* 3 Bände. Berlin/ New York: Walter de Gruyter, 1997.
37. **Zybatow 1990:** Zybatow, Lew. *Was die Partikeln bedeuten. Eine kontrastive Analyse Russisch-Deutsch.* München: O. Sagner. 1990.

Анализирани учебни системи

ASPEKTE 2. Kursbuch und Arbeitsbuch. Von Ute Koithan, Helen Schmitz, Tanja Sieber, Ralf Sonntag. Berlin und München: Langenscheidt, 2008.

ASPEKTE 2. Lehrerhandreichungen. Von Brigitta Fröhlich. Berlin und München: Langenscheidt, 2009.

AusBlick 2. Deutsch für Jugendliche und junge Erwachsene. Kursbuch und Arbeitsbuch. Von Anni Fischer Mitziviris. Ismaning: Hueber, 2009.

AusBlick 2. Deutsch für Jugendliche und junge Erwachsene. Lehrerhandbuch. Von Uta Loumiotis. Ismaning: Hueber, 2009.

Mittelpunkt B2. Deutsch als Fremdsprache für Fortgeschrittene. Kursbuch und Arbeitsbuch. Von Albert Daniels, Christian Estermann, Renate Köhl-Kuhn, Ilse Sander, Ellen Butler, Ulrike Tallowitz. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen, 2007.

Mittelpunkt B2. Deutsch als Fremdsprache für Fortgeschrittene. Lehrerhandbuch. Von Monika Lanz und Angelika Lundquist-Mog. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen, 2007.

Mittelpunkt B2. Grammatiktrainer. Von Christine Breslauer, Stefanie Dengler, Ilse Sander, Johanna Skrodzki. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen, 2009.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Теоретични приноси

1. Теоретично са съпоставени модалните частици в българския и немския език и са посочени основните прилики и разлики.
2. Описани са съществуващите подходи, принципи и методи за изследване на значението на модалните частици и на основата на този обзор е разработена методология, пригодна за съпоставително изследване на разглеждания езиков феномен в българския и немския език.
3. Чрез направените проучвания в областта на лексикологията и чуждоезиковото обучение се доказва недостатъчното прилагане на резултатите от лингвистичните изследвания и дефицитите при усвояването на немските модалните частици от българи.

Практико-приложни приноси

1. Предложени са преводни съответствия на немските модални частици *denn* и *etwa* според вида изречение, в което са употребени и според функцията, която изпълняват в него.
2. Съставена е обзорна таблица за по-лесно ползване от съставители на речници, създатели на учебници и учебни помагала, преводачи, преподаватели и изучаващи немски като чужд език българи.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Илиева 2014: Илиева, Станислава. За преводимостта на немската модална частица „DENN“ в български преводи на немски съвременни текстове. // *Научни трудове на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*, т. 52. Филология, 2014.

Илиева 2014: Илиева, Станислава. Deutsche Modalpartikeln als Problem auch für bulgarische Deutschlernende. // *Езикът – наука и практика*. Юбилеен сборник по повод 65-годишнината на проф. Мария Грозева-Минкова. София: Издателство на Нов български университет, 2014.

Илиева 2013: Илиева, Станислава „Schauen wir doch mal im Wörterbuch nach, oder?“ Die Modalpartikeln in den deutsch-bulgarischen Wörterbüchern. // *Научни трудове на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*, т. 51. Филология, 2013.